

B3822

PhD-dolgozat

Tézisek

Mussolini Mediterráneum-politikája
és az olasz munkásmozgalom (1933–1939)

Alessandro Rosselli

Szegedi Tudományegyetem
2001

I.

Az értekezés címe; *Mussolini céljai a Mediterráneumban és az olasz munkásmozgalom (1933–1939)* azt a látszatot kelthetné, hogy a dolgozat csupán egyetlen témával foglalkozik. Valójában két probléma vizsgálatáról van szó, s ez indokolja az értekezés két részre való osztását. Az első rész címe *Az olasz munkásmozgalom* (mely két fejezetre tagolódik; *Az Olasz Kommunista Párt* és a reformista *Olasz Szocialista Párt*), a második rész pedig *Mussolini Mediterráneummal kapcsolatos politikai céljainak „kulturális támogatóiról”* címet viseli és három alfejezetre tagolódik (*Giovanni Gentile és a háború, Gabriele D’Annunzio és az etiópiai háború: Teneo Te Africa (1936)* és *Filippo Tommaso Marinetti és az etiópiai háború: Il poema africano della divisione „28 ottobre” (1937).*)

Az értekezés két része valójában kiegészíti egymást, hiszen a kor jellemzéséhez nem lett volna elegendő önmagában Mussolini Mediterráneummal kapcsolatos hatalmi politikájának bírálatát dokumentálni az antifasiszta munkásemigráció reakcióin keresztül, szükségesnek látszott bemutatni néhány kortárs művészt és gondolkodót is, akik akarva vagy akaratlanul kulturális támogatást biztosítottak a korszak számára. (Előbbi csoportba tartozik Giovanni Gentile, utóbbiakhoz pedig Gabriele D’Annunzio és Filippo Tommaso Marinetti, akik ugyan igen kevésbé tekinthetők *fasisztáknak*, de akiket a fasiszta rezsim könnyedén felhasználhatott saját céljaira.)

Ami az értekezés tárgyát illeti, a történeti részben előforduló Mediterráneum kifejezést tág értelemben használom, és megemlítek néhány olyan eseményt, mely nem tartozik szorosan a Mediterráneumhoz. (Így például elemzem többek közt az 1933. évi olasz–jugoszláv válságot, az 1934. februári és júliusi osztrák válságot, melyek az 1936. júliusi 1938. márciusi események előzményének tekinthetők, és melyek eredményeként Ausztria elvesztette önállóságát, majd 1938 és 1945 között Hitler Németországának részévé vált.)

A felsorolt történelmi eseményekre azért utalok, mert ezek következménye az lett, hogy Olaszország egyrészt 1939 áprilisában elfoglalta Albániát (mely már a 20-as évektől kezdve vita tárgyát képezte Róma és Belgrád között, jöjjönhet 1927-től Albánia már részben olasz gyarmat volt), másrészt az olasz külpolitika a balkáni-dunai térségben lassacskán csődöt mondott (ami többek közt Hitler kezére juttatta Horthy Magyarországot is). Mindez Mussolinit arra ösztönözte, hogy az olasz–etióp

konfliktusban ne csak az olasz belpolitikai feszültségek feloldását és a fasiszta rezsim politikájának megerősítését keresse, hanem és főként azt, hogy új utat találjon az olasz hatalmi politikában, hiszen Olaszország fontossága jelentősen csökkent Európában. Az afrikai reváns tehát nemcsak Mussolini személyes ambícióit elégítette ki, hanem visszavágást jelenthetett az 1896. évi abesszíniai háborúban elszenvedett aduai katonai vereség után. Az Etiópia ellen viselt háború esetleges sikerétől tehát a fasiszta rezsim fennmaradása is függött.

Az előbbieken ismertetett általános összefoglalóból természetesen nem hiányozhatott a spanyol polgárháború elemzése, melybe a náci Németország a fasiszta Olaszországot is belesodorta. A második világháborúba bekapcsolódó Olaszország katonai felkészületlenségének egyik oka éppen a spanyol válságban vállalt szerep volt, de nem felelhetjük el az etiópai háborút sem, ami Itália európai elszigetelődéséhez vezetett. Európában egyébként ekkor már a Népszövetség is csupán a fennmaradásért küzdött, hiszen a szervezet már születésétől gyenge volt; a létrehozását annyira óhajtó Egyesült Államok nem vett részt munkájában, a Szovjetuniót pedig csak 1934-ben vették fel, a sokáig egyértelműen szovjetellenes Franciaország kezdeményezésére.

A dolgozat második része (melyet a történelem és az irodalom között félúton helyezhetnénk el, s mely kultúrtörténeti összefoglalóként szolgál) Mussolini Mediterráneummal kapcsolatos politikai céljainak *kulturális támogatóit* veszi sorra, s három alfejezetre oszlik.

Az első fejezetben a filozófus, Giovanni Gentile háborúval kapcsolatos nézeteit elemzem, aki 1919 és 1943 között megjelent írásaiban (azaz itt egy olyan időszakról van szó, amely túllépi dolgozatom kereteit) ezt a jelenséget abszolút kategóriaként értelmezi; a háború ugyanis Gentile szerint elkerülhetetlen eszköz az államok közötti ellentétek megoldására, ugyanakkor egy olyan eszköz is, amely tipikusan fasiszta. Ezt a következtetést vonhatjuk le Gentile politikai írásainak tanulmányozása során, és ezzel megcáfolhatjuk azt a vélekedést, amely szerint Gentile a *fasiszta filozófus* volt. Gentile csak élete utolsó éveiben szólal meg a fasiszta háborúval (az etiópai háborúval) kapcsolatban, de a jelenséget általánosan kezeli és csupán egy fájdalmas, de elkerülhetetlen eszköznek tekinti az államok közötti ellentétek feloldásában.

A második fejezet, amely Gabriele D'Annunzio egyik utolsó írását (*Teneo Te Africa 1936*) elemzi, a költő-írónak az etiópai háborúról alkotott nézeteit ismerteti.

D'Annunzio, élete végén, s immár kívül rekedve a történelmen, reménytelenül próbál újra az események középpontjába kerülni; így az etióp-olasz konfliktust azokkal a múltbeli eseményekkel köti össze, melyeknek ő is részese volt, és a tegnapi prófétajaként értékeli a jelen eseményeit, habár a *szárnyaszegett harcos* szomorúan veszi tudomásul, hogy ő maga már nem indulhat a háborúba.

Ez a fejezet arra is felhívja a figyelmet, hogy D'Annunzio e késői művét, amely egyébként nem sokat tesz hozzá az író hírnevéhez, mennyire egysíkúan értékeli az irodalomkritika és a történettudomány; az elemzések ugyanis csak az etiópai háború során Mussolini által létrehozott szellemi konszenzus részeként említik a könyvet, melyet egyébként 1936 és 2001 között mindössze kétszer, 1950-ben és 1962-ben publikáltak.

A harmadik fejezet Filippo Tommaso Marinettinek az olasz-etióp háborúról szóló, csupán egy kiadást megért művét elemzi (*Il poema africano della divisione „28 ottobre”* (1937)).

Marinetti, D'Annunzióval ellentétben, közvetlenül is részt vett az etiópai háborúban, de a konfliktusról vallott nézetei semmiképpen sem sorolhatók a fasiszta propaganda termékei közé, inkább a futurizmusnak a háborúval kapcsolatos tradicionális felfogását érhetjük tetten a szövegben. (A futurizmus mozgalmának egyébként Marinetti volt a megalapítója és életbentartója.)

Mіндеzt az sem cáfolja, hogy éppen az etióp-olasz konfliktus során csatlakozik Marinetti a következő fasiszta háborúkhoz, a spanyol polgárháborútól kezdve egészen az 1943–45. évi olasz polgárháborúig, amelynek a szerző az utolsó irodalmi művét is szenteli (*Quarto d'ora poetico della X MAS*, 1944). A mű az író halálának évében született. Fontos megjegyeznünk, hogy Marinetti Etiópiáról szóló műve csekély érdeklődést váltott ki az irodalomkritikusok körében, és csak azok a kutatók foglalkoztak vele, akik a háborút övező szellemi konszenzus szempontjából vizsgálták a történelmi-irodalmi kapcsolatokat.

A disszertáció két része tehát – jóllehet világosan elkülönül egymástól – kiegészíti egymást, hiszen nem értékelhettem volna Mussolini Mediterráneumpolitikáját csupán az emigrációban élő antifasiszta ellenzék kritikájának segítségével, amely a két nagy munkáspárt sajtójában jelent meg, megfelelkezve az ellenpontról, azaz arról a konszenzusról, amely az etiópai háborút kísérte a korszak három legfontosabb gondolkodójának műveiben. Ez a konszenzus ugyanakkor nem jött létre

egy olyan konfliktus, a spanyol háború esetében, amely szorosabban köthető a *Mediterráneumhoz*.

Az értekezés módszere, a tagolódáshoz hasonlóan, kettős elvet követ. Az első részben, amelyben az olasz munkásmozgalomnak Mussolini Mediterráneum-politikájával kapcsolatos reakcióiról esik szó, szembesítem és összegzem a korszak (1933–1939) sajtóját és a rendelkezésre álló történelmi bibliográfiát (monográfiákat és történelmi folyóiratok tanulmányait) az ötvenes évektől 2000-ig. Ez az összehasonlítás azért szükséges, mert segítségével lehetőségem nyílik arra, hogy bizonyítsam, hogy milyen esetekben volt helyes a baloldali ellenzéknek a fasiszta rezsimre irányuló kritikája, és mikor szolgált pusztán propagandacélokat.

A második rész három különböző elemzést tartalmaz. Az első fejezetben a filozófus Giovanni Gentile azon műveit elemzem, amelyek az 1919 és 1943 közötti háborúkat tárgyalják. Gentile nézeteinek összefoglalásában a rendelkezésre álló legszélesebb bibliográfiát, s annak eredményeit is ismertetem, jóllehet a témáról igen kevés publikáció született.

A második fejezetben, amely Gabriele D'Annunzio *Teneo Te Africa* című művéről szól, az előbb ismertetet módszert követtem, azaz az irodalmi művet abba a történelmi korszakba illesztettem be, amelyben született.

Ebben az esetben is igyekeztem a szöveget a rendelkezésre álló bibliográfiával összevetni, habár itt is megállapíthattam, hogy a témát igen kevesen tanulmányozták. Az irodalomkritika szinte meg sem említette D'Annunzio művét, csupán néhány történész és csak részben foglalkozott vele.

A harmadik fejezetben, amely Filippo Tommaso Marinetti etiópai háborúról szóló művét elemzi, hasonló módszert követtem, azzal a különbséggel, hogy itt igyekeztem összehasonlítani D'Annunzio művét (aki a katonai hadműveletek alatt Olaszországban maradt) Marinetti írásával (aki azonban részt vett a háborúban).

Ebben az esetben is módszerem lényege az volt, hogy összevettem a futurista művész szövegét a rendelkezésre álló bibliográfiával. Ebben az esetben is elmondható, hogy a műnek gyakorlatilag nincs bibliográfiája. Az etiópai háborúról szóló Marinetti-mű, melyet 1937. évi megjelenése után már nem adtak ki újra, semmilyen érdeklődést sem váltott ki a kritika részéről, két tanulmányt kivéve, melyek azonban csak részben tárgyalják a kérdést.

A disszertációban felhasznált források két csoportba sorolhatók. Az első részben az Olasz Kommunista Párt (PCd'I) és a reformista Olasz Szocialista Párt

(PSI) sajtóját dolgoztam fel; az első esetben az „Unitá” című napilapot és a „Lo Stato Operaio” című hetilapot (1933–39), míg a második esetben a két napilapot („L’Avanti” 1933–34, „Il Nuovo Avanti” 1934–39).

Ami a kommunista forrásokat illeti, ezeket a munkám szempontjából nagyon hasznosnak bizonyuló Palmiro Togliatti-mű, az *Opere* és az 1939-ben angol nyelven Moszkvában publikált kötet, a Kommunista Internacionálé VII. Kongresszusának anyaga tartalmazta. A szocialista források közül szándékoltan hagytam ki az „Avanti” 1933–1939 között megjelent anyagát. Jóllehet ezekben az írásokban jelentős gondolatokat találhatunk az 1938. évi francia–olasz válságra vonatkozóan, ugyanakkor a lap ebben az időben szinte teljesen magába fordul, és elemzései félrevezetőek. Szerzői például elutasítják a sztálini személyi kultuszt, alakját azonban gyakran helyettesítik Angelica Balabanofféval, aki a párt titkára és az orgánium lapigazgatója volt. A PSI sajtója ebben a korszakban olyan értelmetlen vitákba bocsátkozik, melyek nem gazdagítják az antifasizmus érvelését.

A második rész Mussolini Mediterráneum-politikájának *kulturális támogatóiról* szól, a következő művek felhasználásával; Giovanni Gentile írásai a *Guerra e fede* című műtől (1919) a *Genesi e struttura della società* (1943) című műig; Gabriele D’Annunzio és Filippo Tommaso Marinetti etiópiai háborúról írott két könyve, *Teneo Te Africa* (1936) és *Il poema africano della divisione „28 ottobre”*. (D’Annunzio írása a *Lettere di D’Annunzio a Mussolini* című mű részeként jelent meg.)

A három szerző művét nem csupán történeti forrásként használtam fel, hanem elsősorban olyan forrásokként, melyeknek segítségével megkíséreltem – legalábbis részben – rekonstruálni a *kor mentalitástörténetét*.

II.

A disszertáció tudományos eredményeit szintén két csoportba lehet sorolni. Az első részben, amely a Mussolini Mediterráneum-politikájával kapcsolatos olasz munkásmozgalmi reakciókat összegzi, az általam feltárt eredmények a következők:

- 1) a PCd'I és a PSI már a 30-as évek elejétől jelzi a fasiszta külpolitika csődjét, amely az előző korszakokhoz képest semmit sem változik, mivel az olasz diplomáciai kapcsolatok tradicionális útját követi, azaz egy franciabarát angolelles politikát, amelynek 1936 és 39 között szükségszerűen meg kell változnia;
- 2) a két antifasiszta szervezet rámutat arra, hogy az olasz fasizmus a német náciizmus felé sodródik, olyannyira, hogy az olasz külpolitikáról már nem Rómában, hanem Berlinben döntenek;
- 3) jelzik azt is, hogy az olasz befolyás gyengül, míg a német jelenlét erősödik a balkáni-kárpátokbeli-dunai Európában, aminek felismerése elengedhetetlen a fasizmus gyarmati politikájának kibontakozásában, hiszen Mussolini érdektelensége az európai problémák iránt csak részben oka az Etiópia elleni támadásnak,
- 4) a két osztrák válság esetében (1934. február és július) a PCd'I és a PSI is világosan látja, hogy az osztrák munkásmozgalmat megsemmisítése, melyet Mussolini parancsolt meg Dollfussnak (1934. február), azt jelentette, hogy Ausztria elveszítette az egyetlen erőt, mely képes lett volna fenntartani Ausztria függetlenségét. Mindezt a későbbi események - 1934 júliusa és 1938 márciusa között - majd bizonyítani fogják, és Ausztria annektálása a náci Németországhoz alkalmat fog adni a szocialista-kommunista sajtónak arra, hogy azt állítsa, hogy ez az aktus Olaszország nemzetközi helyzetét az 1918 előtti állapotra veti vissza;
- 5) az etiópiai háborúval kapcsolatban a két munkáspárt világosan látja, hogy a náci Németország pénzeli Addisz-Abebát, nem annyira azért, hogy a fasiszta Olaszország vereségét okozza a háborúban, sokkal inkább azért, hogy a lehető legtávolabb távol tarthassa a feleket Abesszíniában, s ezáltal szabad kezet kapjon Európában;
- 6) 1936-tól kezdve a szocialisták és a kommunisták sokat beszélnek arról, hogy az olasz csapatok a katonai műveletekben válogatás nélkül használják a harci gázt, s ezáltal a polgári lakosságot mészárolják le. Ezt a tényt még a poszt-

fasiszta Olaszország is tagadta a *jó és civil* olasz gyarmatosítás mítoszának nevében, s csak nemrégiben ismerte el, amióta megnyitották a katonai archívumokat. A különbség csak az, hogy míg a PCd'I azonnal tiltakozik a vegyi fegyverek használata ellen, addig a PSI óvatosabb álláspontot képvisel a kérdésben.

- 7) A spanyol polgárháborúval kapcsolatban a munkáspártok úgy vélekednek – és azt jövendölik –, hogy a fasiszta Olaszország nem Francóért vagy saját magáért fog küzdeni, kizárólag Hitlerért;
- 8) Az 1938. évi francia–olasz válságot illetően, a kommunisták és a szocialisták is azt hangoztatják, hogy a válság Münchennek, illetőleg Mussolini azon illúziójának a következménye, amely szerint lehetséges független olasz külpolitikát folytatni, míg a valóságban a Franciaország elleni lépések háttérében is Hitler áll;
- 9) Az albániai olasz megszállással kapcsolatban a PCd'I és a PSI is úgy vélekedik, hogy az nem más, mint Csehszlovákia német megszállására adott válaszlépés, és, hogy Albánia elfoglalása semmilyen előnyt sem jelent a fasiszta Olaszország számára.

Az előbbi megállapítások abszolút értelemben nem tekinthetők új tudományos eredményeknek, mivel ezeket a historiográfia már feltárta, új eredmény viszont annak bizonyítása, hogy e vélemények az érintett történelmi eseményekkel párhuzamosan, azaz már a 30-as években megszülettek.

A dolgozat második részében, mely Mussolini Mediterráneum-politikájának *kulturális támogatásairól* szól, a feltárt tudományos eredmények a következők:

- 1) Giovanni Gentile háborúról szóló nézeteit, azoknak 1919 és 1943 közötti fejlődését még a legrészletesebb tanulmányok sem elemzik, legalábbis eddig még a témával kapcsolatban nem született szisztematikusan leírás;
- 2) Gabriele D'Annunzio etiópiai háborúról szóló könyvével az irodalomtörténet egyáltalán nem foglalkozott, s a történetírás is csak részben;
- 3) Filippo Tommaso Marinettinek az olasz–etióp konfliktusról szóló könyvének elemzését az irodalomtörténet egyáltalán nem, s a történelemtudomány is csak részben végezte el.

A disszertáció két különböző de egymást kiegészítő részre bomlik.

Az első részben, mely Mussolini Mediterráneum-politikájának olasz munkásmozgalmi kritikáját foglalja össze, a PCd'I és a PSI álláspontját elemzem. A

PCd'I körültekintőbben foglalkozik a problémával, mivel a párt már a kezdetektől követi az eseményeket, azaz véleménye az 1933. évi jugoszláv-olasz válság idején körvonalazódik amely. A konfliktus Olaszország számára semmilyen pozitív eredményt sem hoz, de feszültté teszi a két ország közötti viszonyt, többek között azért is, mert Olaszország támogatja Ante Pavelic szeparatista Usztasa-mozgalmát. A válság végpontjában, 1934 októberében Jugoszlávia királya, Sándor merénylet áldozata lesz. A két ország feszült viszonyát nem enyhíti az 1937. évi olasz–jugoszláv megegyezés, és a problémákat az 1941. évi olasz–német megszállás sem oldja meg.

Az olasz kommunisták az 1934. évi februári és júliusi osztrák válságot is megvizsgálják: az első esetben a kommunisták egyrészt az osztrák szociáldemokráciát hibáztatják azért, hogy nem tudta megghiúsítani azt az államcsinyt, melyet Mussolini rendelt el és Dolfuss hajtott végre, másrészt a kommunisták mondják ki azt is, hogy a Duce azzal, hogy elhatározta az osztrák munkásmozgalom megsemmisítését, megnyitotta Ausztria kapuját Hitler előtt, a második esetben az 1934. évi bécsi náci államcsiny-kísérlet vizsgálata során, melyben maga Dolfuss is áldozatul esik, s melynek Mussolini vet véget, a kommunisták megállapítják, hogy a júliusi események a februári események egyenes folytatásának tekinthetők, és, hogy ezzel az Ausztria elfoglalására tett náci kísérletek még nem értek véget. Végül Hitler 1938 márciusában annektálja Ausztriát, amit a kommunisták Róma teljes kiszolgáltatottságaként értékelnek, s egyúttal felhívják a figyelmet arra, hogy ettől a pillanattól fogva az olasz határok is veszélybe kerültek.

A PCd'I részletesen vizsgálja az olasz-etióp konfliktust is az Ual-Ual-i eseményektől kezdve (1934. december), és teret ad Palmiro Togliatti felszólalásának, amely a Kommunista Internacionálé VII. Kongresszusán hangzott el. 1935 októbere után, amikor a háború kiteljesedik, a kommunista sajtó élénk figyelemmel kíséri a hadműveleteket, és tiltakozik az olasz fasizmus előtt meghátráló Népszövetség ellen, s felhívja a figyelmet a civil lakosság bombázására (amelyekben olyan intézményeket is elpusztítanak, mint a Vöröskereszt kórházai), valamint a vegyi fegyverek használatára.

Az olasz kommunisták figyelemmel kísérik a spanyol polgárháborút is, és elemzik a nyugati hatalmak és a Népszövetség behódolását Hitler és Mussolini előtt, akik segítséget nyújtanak Francónak. Franco 1936 júliusában államcsinyt hajtott végre és megdöntötte a republikánus kormány hatalmát. A kommunisták keményen kritizálják a semleges politikát, amelyet a Népfrent csalódást okozó Franciaországja

és az Népszövetség kezdeményez és fogad el, s amely valójában beavatkozást jelent a Spanyol Köztársaság életébe. Ez a konfliktus rávilágít arra is, hogy a Berlin–Róma tengely valójában *egyenlőtlen szövetség*, amelyben Hitler ad parancsokat, és Mussolininek csupán az a feladata, hogy azokat végrehajtsa. Az olasz kommunisták nemcsak kiábrándultságukról számolnak be a Népszövetség és a nyugati hatalmakkal kapcsolatban, hanem rámutatnak arra is, hogy a müncheni egyezmény után Hitler szabad utat kap a csehek felé, és egyúttal a Spanyol Köztársaság megsemmisülése után kinyílik az ajtó a második világháború felé vezető úton.

Az olasz kommunisták figyelemmel kísérik az 1938. évi francia–olasz válságot is, amelynek során Mussolini törekvése az, hogy München után újra független külpolitikát folytathasson. Mussolini abszurd követelésekkel lép fel Franciaországgal szemben (követeli Korzikát, Dzsibutit, Nizzát, Savoyát és Tunéziát), de ennek a lépésnek a háttérében is Hitler áll, és Olaszország természetesen semmit sem nyer végül az ügyön.

A kommunisták elemzik Mussolini Mediterráneum-politikájának albán vonatkozásait is (1939. április), és felismerik, hogy itt Mussolinit egyetlen dolog vezérli, válaszolni akar Csehszlovákia német megszállására. Az ország 1927-től már olasz félgyarat volt, de Mussolini lépése sok politikai-katonai problémát okoz Olaszországnak és semmilyen gazdasági hasznot sem hoz.

A PSI sajtójában nem ad átfogó képet az eseményekről, az olasz–jugoszláv konfliktust is alig említi. Nagyobb terjedelmet kap azonban a két osztrák válság, nemcsak azért mert Dolfuss államcsínye egy testvéri pártot semmisít meg (SPÖ), de azért is mert ezzel megnyílik az út Ausztria anektálása felé. A szocialisták bírálják Mussolini külpolitikáját is, akit azzal vádolnak, hogy Hitler javára elárulta Olaszország érdekeit, és az ország pozícióját az 1918 előtti állapotokba juttatta vissza.

Az olasz–etióp háborút a szocialisták a következőképpen értékelik: Olaszországot Mussolini szegénységbe döntötte azért, hogy a háborút finanszírozza. A szocialisták szerint ez a háború inkább virtuális, mint reális, s ezért a továbbiakban *Etiópia* címmel rövid cikkekkel tudósítanak az abesszíniai ellenállásról. A PSI a kommunistákhoz képest kevesebbet beszél a harci gázok használatáról, élesen bírálja azonban az etióp polgári lakosság bombázását, és az olyan békés célú intézmények megsemmisítését, mint például a dolói svéd vöröskeresztes kórház bombázása. A szocialisták egyre kevésbé bíznak a Népszövetségben, jóllehet a béke megteremtésében a nemzetközi szocializmus csupán ebben a szervezetben hitt.

A spanyol polgárháborúval kapcsolatban a szocialisták a kommunistákéval hasonló nézeteket vallanak.

A szocialisták csalódottsága azért is nagy, mert a semlegesség politikáját az a francia Népfront kezdeményezte, melynek vezetője a baloldali Léon Blum. A szocialisták is felismerik, hogy a spanyol háború során bebizonyosodik: A Berlin-Róma tengely *egyenlőtlen szövetség*, melyben Hitler adja ki a parancsot, és Mussolini feladata, hogy azokat végrehajtsa. Ez azután az olasz külpolitikára is rányomja bélyegét. A szocialisták szerint Franco győzelméből egyedül és kizárólag Hitler fog hasznot húzni. A PSI egyre jobban eltávolodik a Népszövetségtől és a nyugati demokráciáktól, mivel azok a müncheni egyezmény megkötésével abban reménykedtek, hogy megmenthetik a békét, holott valójában megnyitották az utat a második világháború felé, és megpecsételték a Spanyol Köztársaság sorsát.

Az 1938. évi francia-olasz válsággal kapcsolatban a szocialisták igyekeznek megcáfolni a fasiszta hatalom üres szólamaival, amelyek szerint Korzika és Tunézia Olaszországhoz kíván csatlakozni. A szocialisták szerint, ha a két terület valóban olasz fennhatóság alá kerülne, az ott lakóknak csak az a rabszolgasors jutna osztályrészül, amelyben Olaszország már 1922 óta sínylődik. A PSI rámutat arra is, hogy a látszólag független olasz külpolitika háttérében valójában Hitler áll.

Albánia olasz megszállásával kapcsolatban a szocialisták semmilyen praktikus érvet sem tudnak megemlíteni, s azt állítják, hogy ez csupán Mussolini válaszlépése Csehszlovákia német megszállása után, amivel megtörik a München utáni egyensúly és Olaszország számára nem marad cselekvési lehetőség. Albánia megszállása azért is nevezhető abszurdnak, hiszen az ország már 1933-tól olasz fegyarmatnak nevezhető, ugyanakkor Mussolini lépése az etiópiai kaland után újabb problémákat jelent a fasiszta Olaszország számára, amely újra bizonyosságot tesz katonai felkészületlenségéről.

A második részben Mussolini Mediterráneum-politikájának kulturális támogatóiról esik szó, közülük is a három legfontosabb személyiségről.

Először Givanni Gentile 1919 és 1943 közötti munkásságát elemzem (akit sematikusán csak a fasizmus filozófusának neveztek). Elemzésemből kitűnik, hogy a filozófusnak a témával kapcsolatos nézetei koherens rendszert alkotnak, a háború számára abszolút kategória, azaz egy elkerülhetetlen eszköz arra, hogy államok közötti konfliktusok megoldódjanak. A háború nem egyenlő a fasiszta háborúval, ez

magyarázza azt, hogy Gentile miért nem szólal meg a fasiszta háborúkkal kapcsolatban (az egyetlen kivételt az olasz–etióp háború jelenti).

Ezután következik D'Annunzio *Teneo Te Africa* című művének elemzése. Ebben a műben a szerző, élete végén, s már kívül a történelmen, jöllehet tudatában van annak, hogy nem vehet részt személyesen a háborúban, mégis idealizálja a konfliktust, és prófétaként beszél az olasz hódításokról. A könyv egyúttal D'Annunzio és Mussolini fasizmusának megbékélését jelenti, amitől korábban személyes és politikai okok miatt hosszú időre elhatárolódott. D'Annunzio művén keresztül újra a történelem színpadára akar lépni, többször idézi és a jelenbe helyezi a dicsőséges múltat. Ezzel együtt a mű sokkal inkább dannunziói mint fasiszta, habár besorolható abba a lelkes konszenzusba, melyet az etiópai háborúval kapcsolatban a fasizmus létrehívott.

A dolgozat végén Filippo Tommaso Marinetti *Il poema africano della divisione „28 ottobre”* című művét elemzem. D'Annunziótól eltérően Marinetti személyesen is részt vesz a háborúban, de műve sokkal inkább futurista, mint fasiszta. A szövegben ugyanis jó néhány futurista témát és motívumot találunk, például szó esik a gyorsaságról és a technikáról, és maga a háború is futurista köntösben jelenik meg, azaz a háború a világ megtisztítása. Etiópia a meghódítandó nő szerepében tűnik fel (ebből származnak a könyv erotikus- egzotikus-földrajzi leírásai), és ezzel magyarázható, hogy az ott élőket Marinetti az olaszoknál alacsonyabb rendűnek tekinti. Marinetti azonban nem esik a rasszizmus csapdájába, mivel az őslakosok különleges báját a szerző hosszan méltatja. A mű, amely címével ellentétben, prózában íródott, a Duce dicsérete, ugyanakkor a szöveg leginkább az etióp háborút övező konszenzus körébe sorolható, amely a spanyol háború esetében már nem fog megisméltódni.

A dolgozat konklúziójában arra mutatok rá, hogy amíg az antifasiszta munkáspárti ellenzék megértette, hogy a fasizmus Mediterráneum-politikája egyre inkább elveszíti függetlenségét, s lassacskán elkerülhetetlenül Berlin kiszolgálójává válik, s ezáltal Olaszország belesodródik a második világháborúba, addig a rezsim kulturális támogatói nem jutottak el eddig a felismerésig.

III.

Il partito comunista francese e il problema del riarmo, 1935-1937, in "Studi dell'Istituto Linguistico", VI, Firenze, 1983, pp. 245-274.

Il partito comunista francese e i crediti di guerra, 1935-1937, in "Studi dell'Istituto Linguistico", VII, Firenze, 1984, pp. 259-271.

La S. F. I. O. e i processi di Mosca, 1936-1938, in "Miscellanea Filologico-Storico-Letteraria", Firenze, 1986, pp. 213-234.

La crisi franco-italiana del 1938 (la Corsica, Gibuti, Nizza, la Savoia e la Tunisia) vista attraverso "Il Popolo d'Italia", in "Régions-Nations-Europe", Szeged, 2000, pp. 145-155.

Léon Blum e la crisi franco-italiana del 1938, in "Mediterrán Tanulmányok - Études sur la Méditerranée", Università di Szeged, Dipartimento di Storia Moderna e di Studi Mediterranei, Szeged, 2001, pp. 23-32.

La guerra d'Etiopia vista da uno scrittore: le note di Corrado Alvaro sul conflitto italo-etiopico (1935-1936) in Quasi una vita (1950), in "Scritti in onore di Nándor Benedek", Szeged, 2001, pp. 79-85.

A francia munkásmozgalom és az 1934. februári és júliusi politikai válság in "Századok", 1, 2002, pp. 111-134.